

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: انواع اسناد و اهمیت آنها
۳	مقدمه
۳	اهمیت اسناد
۴	انواع اسناد
۷	انواع مؤلفه‌های مؤثر بر دسته‌بندی سند
۸	دسته‌بندی اسناد براساس شکل
۸	منشأ دسته‌بندی براساس منشأ تولید
۹	دسته‌بندی براساس نوع استفاده
۱۲	دسته‌بندی اسناد بر اساس محمل‌های اطلاعات
۱۵	خلاصه فصل
۱۵	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۷	فصل دوم: آرشیو و کلیات آن
۱۷	مقدمه
۱۷	تعریف آرشیو
۱۸	آرشیو به عنوان مکان
۱۹	آرشیو و دانش تاریخ
۲۱	آرشیو مکانی برای مدیریت و سازماندهی اطلاعات
۲۱	نظریه پردازی و مدیریت اطلاعات برای آینده
۲۳	دلایل اهمیت آرشیو
۲۳	آرشیو، اعتباربخشی و اصالت‌دهی
۲۴	آرشیو و معرفت‌افزایی
۲۵	خلاصه فصل
۲۶	منابع برای مطالعه بیشتر

صفحه	عنوان
۲۸	فصل سوم: سندشناسی
۲۸	مقدمه
۲۸	تعریف سندشناسی
۳۱	عناصر سندشناسی
۳۱	مؤلفه‌های درونی سند
۴۰	مؤلفه‌های بیرونی سند
۵۳	خط
۵۴	طغرا
۵۷	تزئینات اسناد
۵۸	زبان
۵۸	الحاقیات یا اضافات
۵۹	دستگاه اداری جدید
۶۰	تحمیدیه
۶۱	پیشینه سندشناسی در اروپا
۶۶	پیشینه سندشناسی در ایران
۶۷	مؤلفه‌های مؤثر بر سندشناسی فارسی
۶۸	مهم‌ترین منابع سندشناسی فارسی
۱۰۶	اصالت و اعتبار در اسناد
۱۰۷	اصالت در اسناد
۱۱۰	پیش‌نویس اسناد
۱۱۰	رونوشت اسناد
۱۱۰	نسخ هم‌سنگ
۱۱۱	استنساخ و تجدید سند
۱۱۱	اعتبار در اسناد
۱۱۳	مباحث مرتبط با سندشناسی
۱۱۳	سندشناسی قدیم و سندشناسی جدید
۱۱۶	سندشناسی آرشیوی و سندشناسی تاریخی
۱۲۲	نمونه یک بررسی سندشناسی
۱۲۳	نامه همایون به سلطان معظم پادشاه و الاجاه هندوستان
۱۲۳	نامه شهر ربیع‌الاول سنه ۱۱۲۹ پیچی‌نامه اشرف که به سلطان فرخ‌سیر مزبور نوشته شده
۱۲۴	خلاصه فصل
۱۲۵	منابع برای مطالعه بیشتر

صفحه	عنوان
۱۲۷	فصل چهارم: سندپژوهی
۱۲۷	مقدمه
۱۲۷	تعاریف و کلیات سندپژوهی
۱۲۸	سندپژوهی چیست؟
۱۳۰	سندپژوه کیست؟
۱۳۶	ملاحظات در استفاده از اسناد
۱۳۶	ملاحظات علمی
۱۳۶	ملاحظات اخلاقی
۱۳۷	ملاحظات آرشیوی
۱۳۷	ملاحظات سیاسی
۱۳۷	سابقه سندپژوهشی در ایران
۱۴۳	سابقه استفاده از اسناد در پژوهش‌های تاریخی در دنیا
۱۴۵	روش‌شناسی استفاده از اسناد در پژوهش‌های اسنادی از امکان تا ضرورت
۱۴۵	روش‌شناسی و تعاریف آن
۱۶۳	روش تحقیق و کلیات آن
۱۶۵	چگونه یک پژوهش‌سندی انجام می‌شود؟
۱۷۴	جعل در اسناد
۱۷۷	تاریخچه جعل سند
۱۷۸	گزینش نهایی و فیش‌برداری اسناد برای نگارش
۱۸۲	تحلیل محتوای اسناد
۱۸۵	آسیب‌شناسی پژوهش‌های اسنادی در ایران
۱۸۵	پژوهش‌های کتابی
۱۹۰	مقالات سندی
۱۹۱	خلاصه فصل
۱۹۲	منابع برای مطالعه بیشتر
۱۹۵	نمونه پژوهشی: بررسی اسناد ساواک
۱۹۸	منابع

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۵	جدول ۱-۱ جنبه‌های تمایز اسناد آرشیوی با تاریخی
۳۹	جدول ۱-۳ ساختار تحلیلی یک مباحثه‌نامه قطعی
۱۱۶	جدول ۲-۳ عناصر سندشناسی قدیم و جدید
۱۳۶	جدول ۱-۴ نقاط ضعف و قوت استفاده از اسناد
۱۵۵	جدول ۲-۴ بررسی تطبیقی ویژگی‌های روش کمی و کیفی

فهرست تصاویر و نمودارها

صفحه	عنوان
۳۳	تصویر ۱-۳ فرستادن خلعت از طرف آستان قدس برای شعاع السلطنه به سال ۱۳۳۵
۴۰	تصویر ۲-۳ الگوی کلی نگارش اسناد شرعی
۴۵	تصویر ۳-۳ نمونه مهر شاه سلیمان صفوی
۴۶	تصویر ۴-۳ نمونه مهرهای تصویری دوره قاجار
۴۶	تصویر ۵-۳ سجع مهر: افوض امری الی الله عبده سلیمان (تاریخ: ۱۲۲۲ق)
۴۶	تصویر ۶-۳ آن که شد قربانی رب جلیل بنده اسماعیل از ذبح خلیل
۴۷	تصویر ۷-۳ نمونه مهر با خط نستعلیق
۴۷	تصویر ۸-۳ نمونه مهر با خط طغرا
۴۸	تصویر ۹-۳ سجع مهر: قائم مقام التولیه، تاریخ: ۱۳۱۲ق
۴۹	تصویر ۱۰-۳ نمونه تزئینات مهر سلطنتی متعلق به مظفرالدین شاه قاجار ...
۵۱	تصویر ۱۱-۳ نمونه مهر دوره ایلخانی در سربندهای اتصال کاغذ
۵۲	تصویر ۱۲-۳ نمونه سندشناسی اجزاء درونی مهر ناصرالدین شاه قاجار
۵۶	تصویر ۱۳-۳ نمونه طغرا در فرامین دوره صفوی
۵۷	تصویر ۱۴-۳ طغرای محمدشاه قاجار
۵۷	تصویر ۱۵-۳ نمونه مشخصات یک سند با آرایه کامل هنری
۵۹	تصویر ۱۶-۳ نمونه مهرهای دیوانی در ظهر فرمان فتحعلی شاه به سال ۱۲۳۷ق
۶۱	تصویر ۱۷-۳ نمونه سندشناسی بیرونی فرمان ناصرالدین شاه در
۱۲۸	نمودار ۱-۴ مؤلفه‌های مؤثر بر پژوهش سندی
۱۴۷	نمودار ۲-۴ تقدم و تأخر مراحل یک پژوهش

مقدمه

اسناد مکتوب و غیرمکتوب از مهم‌ترین منابع تاریخی به شمار می‌روند. ارتباط اسناد با زندگی روزمره انسانی و شمول دربرگیری آن باعث شده است تا طیف وسیعی از افراد از مردم عادی تا پژوهشگران رشته‌های مختلف، به‌خصوص تاریخ با اهداف گوناگون از پژوهش‌های علمی گرفته تا امور قضایی از آن استفاده کنند. این امر ضمن عمومیت دادن به ماهیت کاربردی اسناد، به‌ویژه در پژوهش‌های تاریخی باعث سردرگمی در چگونگی استفاده از آن‌ها شده است.

ایجاد رشته کارشناسی ارشد اسناد و مدارک آرشیوی در دانشگاه تهران و کارشناسی ارشد مطالعات آرشیوی در دانشگاه الزهراء، زمینه‌های مساعدی را برای پرورش کارشناسان متخصص سندشناس و روشمندسازی استفاده از اسناد فراهم کرده است. با وجود این، در زمینه نگارش کتاب‌های کاربردی در این حوزه تمهیدات کمی اندیشیده شده است. انگیزه اصلی نگارش این کتاب، قلت کتب آموزشی درباره سندپژوهی و به‌خصوص سندشناسی برای دانشجویان این دو رشته و سایر استفاده‌کنندگان از اسناد است.

بررسی کتاب‌های تألیف‌شده در این حوزه نشان می‌دهد از زمانی که جهانگیر قائم‌مقامی به سبب علایق شخصی و دسترسی به اسناد خاندانی و آرشیوهای خارجی، مقدمه‌ای بر شناخت اسناد تاریخی (۱۳۵۰) را نگاشت تا کنون اثر جامعی در این حوزه تألیف نشده است. از میان آثار تألیفی می‌توان به جستارهایی در سندشناسی فارسی (۱۳۸۵ الف) نوشته امید رضایی؛ جستارهایی در سندشناسی دوره مغول (۱۳۹۹) از عمادالدین شیخ‌الحکمایی و ادبیات تاریخی و دیوانسالاری ایران عهد مغول تا سرآغاز دولت صفویه (۱۳۹۵) تألیف محسن روستایی اشاره کرد. پژوهش‌هایی که ذکرش گذشت، ماهیت آموزشی ندارند و بیشتر دربرگیرنده تجربه کاری نویسندگانشان‌اند. در این میان دانشنامه اسناد و دانشنامه آرشیو که مداخل آن در پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران تعریف شده و در دست نگارش است، در صورت تکمیل می‌تواند منبع قابل‌اعتنایی در زمینه سندشناسی به شمار آید.

در این کتاب هرچند به طور خلاصه به مبحث آرشیو و کلیات آن در یک فصل پرداخته شده است، اما هدف اصلی کتاب، آرشیو، تعریف منابع آرشیوی و یا کارکردهای آن نیست. برای کسب اطلاعات مفید در مبحث آرشیو تألیف محمدحسین دیانی با عنوان *مقدمه‌ای بر آرشیو* (۱۳۷۷) و اثر غلامرضا فدایی عراقی، *مقدمه‌ای بر شناخت اسناد آرشیوی* (۱۳۹۴)، قابل ذکر است.

هدف اصلی از نگارش این کتاب، فراهم آوردن دست‌نامه‌ای آموزشی و پژوهشی برای راهنمایی پژوهشگران و استفاده‌کنندگان اسناد است و در آن تلاش شده است تا ضمن حفظ ماهیت دانشگاهی اثر، محتوای آن برای سطوح مختلف مخاطبان قابل فهم باشد. چینه‌شناسی محتوایی کتاب بر اساس توانمندسازی اولیه از درک مفهوم سند و ساختار نگارشی آن شروع و به آموزش چگونگی استفاده از اسناد ختم می‌شود که حول مبحث کلی سندشناسی و سندپژوهی سامان یافته است. به منظور شناخت بهتر انواع اسناد و کارکردهای مختلف آن‌ها، تعاریف و مباحث حاشیه‌ای مرتبط نیز آورده شده است. با توجه به اینکه در زمینه سندشناسی و منابع مرتبط با آن ضعف جدی در پژوهش‌های انجام‌شده وجود دارد، سعی بر آن بوده تا انواع منابع در اختیار خطی و چاپی به ترتیب کرونولوژی نقد و بررسی و مباحث کاربردی آن مطرح شود.

در قسمت سندپژوهی نیز ضمن ارائه تاریخچه سندپژوهی، انواع روش‌هایی که ممکن است یک پژوهشگر برای استفاده از سند استفاده کند، توضیح داده شده و تلاش شده است تا موضوعات کلیدی که بستر توانمندسازی یک محقق سند را فراهم می‌کند، ذکر شود.

در ابتدای هر فصل توضیحاتی راجع به اهمیت موضوع و مباحثی که در فصل مطرح خواهد شد ذکر و در انتها نیز خلاصه فصل به همراه معرفی منابع برای مطالعه بیشتر پژوهشگر آورده شده است. معیار اصلی در نگارش کتاب افزون بر تأکید روی ماهیت آموزشی، خلاصه‌نویسی و پرهیز از کلی‌گویی بوده و سعی شده است مطالب در حجم کم و به صورت کاربردی ارائه شود. مخاطبان اصلی این کتاب دانشجویان رشته مطالعات آرشیوی و اسناد و مدارک آرشیوی هستند، اما با توجه به محدود بودن رشته‌ها چینه‌شناسی محتوایی کتاب به شکلی طراحی شده است تا کارشناسان مراکز اسناد و افراد علاقه‌مند در سطوح مختلف از آن استفاده کنند. از این رو، سطح محتوای کتاب طوری طراحی شده است تا قابلیت فهم عمومی داشته باشد، لذا ممکن است مطالب آن برای کارشناسان اهل فن گزیده و ساده به نظر برسد. هرچند در نهایت هدف این کتاب آموزش نحوه استفاده از اسناد و آرشیوهاست، ولی قطعاً بری از نقص نخواهد بود و امید است با کمک دیگر پژوهشگران خبره در آینده تا جای ممکن نواقص آن برطرف شود.